

PREDGOVOR

MATEJA KOS ZABEL,
*direktorica
Narodnega
muzeja Slovenije*

Raziskovanje sveta predmetov, kot je področje materialne kulture poimenovala Maja Žvanut, je izjemno pomembno in v zadnjih desetletjih doživlja izjemen razcvet. Muzejski predmeti in umetnine nosijo v sebi zgodbe o preteklosti, podobno kot pisni dokumenti, zato so enakovredni in prvovrstni zgodovinski viri. Vendar je veliko težje razumeti njihov jezik kot razbrati pisavo, saj so za to potrebna različna znanja, ki jih lahko razvijemo šele s praktičnim delom s predmeti, seveda na temeljih metodologije, ki so jih razvile matične vede, kot na primer umetnostna zgodovina ali arheologija. Muzej namreč niso samo razstave in različne druge dejavnosti, namenjene obiskovalcem, ampak predvsem skrbno in poznavalsko (ekspertno) delo s predmeti in zbirkami, to, kar vsebuje pojem preučevanje in varovanje premične kulturne dediščine. Prav ta manj znani segment muzejskega dela zares omogoča interpretacijo sveta predmetov, ki je nastal v tesni povezavi z družbenim, ekonomskim in duhovnim dogajanjem v zgodovini.

Zavedati se moramo, da se iz preteklosti lahko učimo za prihodnost. Da lahko razumemo poteze razvoja, je interpretacija predmeta enako pomembna kot sam predmet. Predmet premične kulturne dediščine je nosilec informacij, materializirani ali opredmeteni spomin, kot ga imenujejo muzeologi. Muzeji so torej shrambe kolektivnega in s tem povezanega zgodovinskega spomina. Lahko celo rečemo, da v muzejih obstaja materializirana zgodovina, ki je kljub svoji večni minulosti dostopna v sedanjosti. Šele utemeljena interpretacija na podlagi temeljitega raziskovalnega dela razkrije zgodbo, vlogo in pomen predmeta, ki jih nato z drugimi združimo v sintetično predstavitev preteklosti.

Naloga naših raziskav je interpretirati svet predmetov v današnjem slovenskem prostoru od najzgodnejših obdobj do sedanjosti. Ta je enkrat v lastni ustvarjalnosti, sprejemanju pobud od zunaj in njihovem prilagajanju svojim potrebam. Pomemben vidik je raziskovanje predmetov kot posrednikov kulturnih pomenov in vrednot. Raziskave zato vplivajo na krepitev narodne zavesti in poudarjajo pomen kulturnega razvoja Slovenije. Za obe področji sta pomembna poznavanje preteklosti območja, na katerem živimo, in vključevanje tega poznavanja v najširšo zavest njegovih prebivalcev.

Projekt *Barok v Sloveniji* združuje raziskovalce iz Narodnega muzeja Slovenije, Narodne galerije, Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v

Ljubljani, Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter številne druge ustanove.

Tudi prvo obsežno z raziskavami podprto predstavitev uporabne umetnosti v 17. stoletju smo leta 1968 pripravili kot del skoraj enakega konzorcija ustanov, torej kot sodelujoči muzej pri veliki razstavi ob petdeseti obletnici ustanovitve Narodne galerije, *Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem I. Besedilo z naslovom Umetna obrt v 17. stoletju* je pripravila tedanja kustosinja Narodnega muzeja Hanka Štular.¹

V čas 18. stoletja, zlasti zadnjih desetletij, so posegle raziskave za razstavo *Slovenci v letu 1789*, ki je med drugim zajela tudi opredelitve razvoja uporabne umetnosti (pohištva, keramike, stekla, kovine in tekstila) v času francoske revolucije in njenih vplivov na naše ozemlje.²

Prvima sintetičnima raziskavama uporabne umetnosti obdobja baroka so sledile številne študije, temelječe predvsem na raziskovanju uporabne umetnosti in materialne kulture. Glede na oboje, torej na raziskave materialne kulture, predvsem pa uporabne umetnosti (zbirni pojem za izdelke umetne obrti in industrijskega oblikovanja), ki jih kontinuirano izvajamo v okviru naše redne dejavnosti, od leta 1978 pa tudi v kontekstu raziskovalne dejavnosti, ki jo financira Javna agencija za raziskovanje in inovacije Republike Slovenije, smo tudi v zadnjih desetletjih opravili številne raziskave o dogajanju v razgibanem obdobju 17. in 18. stoletja.

Ob tem predstavlja naslednji veliki mejnik v raziskovanju tega pomembnega obdobja večletni projekt *Slovenci v 17. stoletju*, ki ga je zaokrožila razstava *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem*,³ katerega raziskave so temeljile tudi na intenzivnem študiju arhivskih virov, zlasti zapuščinskih inventarjev in testamentov,

¹ Hanka Štular omenja, da ohranjeni fond predmetov »razločneje oriše vlogo in pomen domačih oblikovalcev«, ŠTULAR 1968a, str. III.

² HORVAT 1989.

³ Razstava Narodnega muzeja Slovenije, januar–september 2002.

ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije. Rezultati so pokazali, da o zamudništvu, s katerim so nekdanj radi označili stanje pri nas, ne moremo govoriti, ter potrdili, kako so se premožnejši (in vplivnejši) sloji, torej plemiči in premožni ter ugledni meščani, trudili slediti sočasnemu slogu, modi in okusu, ki je zaznamoval evropsko stanovanjsko kulturo, oblačilno modo, predmete vsakdanjega življenja ter prestižne artefakte in umetnine.⁴ Tako se je, na primer, prestižna posoda iz uvoženega kitajskega porcelana že konec 16. stoletja pojavila tudi pri nas. Sočasno z drugimi deželami so se tudi na ozemlju sedanje Slovenije uveljavljale modne pijače, kava, čaj in čokolada, čemur lahko sledimo iz popisov posodja, prav tako so med njimi krožili modni časopisi s sodobnimi različicami oblačilne mode. Tudi pri nas so bili zaželeni modni kosi pohištva kot kabinetne omarice ali sekreterji. Pripadniki premožnejših slojev pa se s svetovljanstvom niso srečevali le na številnih potovanjih, ampak tudi ob branju različnih priročnikov, ki so bili (tudi) takrat izredno priljubljeni.⁵

Sledile so raziskave, katerih rezultati so bile občasne razstave v povezavi z obdobjem baroka, kot *Pisalno pohištvo na Slovenskem, zgodbe o lepoti, moči in vrednotah od 16. stoletja do danes* (2016) ter *Belo zlato – porcelan v zbirki Narodnega muzeja Slovenije* (2015), pa tudi znanstvene monografije, med njimi *Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč*.⁶ Tu v besedilu *Kramarji in krošnjarji oziroma poenotenje okusa* Maja Žvanut poudarja izjemno pomembno vlogo prodajalcev na drobno pri standardizaciji okusa Evropejcev, kar je bistvenega pomena za preučevanje uporabne umetnosti, in sicer segmenta umetne obrti do industrijske revolucije v drugi polovici 18. stoletja.⁷

Ob omenjenih raziskavah pa smo naleteli tudi na izzive, predvsem na področju določanja izvora in provenience. V številnih primerih namreč ni mogoče

⁴ Maja Žvanut piše: »Če je plemič hotel ostati v družbeni špici, je moral slediti novim trendom ... Vprašanje je seveda, koliko si je plemiški stan kot celota privoščil življenjski stil, ki mu je neprestano narekoval vse, kar je bilo novo, tuje, drago, eksotično, dragoceno, v velikih količinah, nekonvencionalno. Z vsem tem se je srečeval na svojih vojaških pohodih in kavalirskih potovanjih, v stikih z vladarjevim dvorom in drugim plemstvom, pa seveda v mestih.« ŽVANUT 1994, str. 159.

⁵ Npr. HOHBERG 1716.

⁶ Ljubljana 2009 (2010).

⁷ ŽVANUT 2010, str. 71.

natančno določiti povezave med v muzejih ohranjenimi predmeti ter zapisi v zapuščinskih inventarjih in testamentih, pa tudi ne med vnosi v inventarne knjige. Le v redkih primerih je bilo mogoče podatke o provenienci potrditi. Poseben problem predstavlja gradivo Federalnega zbirnega centra, katerega dele je Ljudska republika Slovenija leta 1951 z odločbo izročila muzejem, tudi Narodnemu muzeju.⁸

Pri preučevanju področij, kot so oblikovanje stekla, keramike in kovin, pa tudi nekaterih drugih, se je že v 16. stoletju uveljavila nova organizacija proizvodnje na manufakturni način, torej s specializiranimi delavci in tudi s poenostavljenim postopkom ulivanja v kalupe, torej serijske proizvodnje. Naročniški sistem je bil omejen le na najprestižnejše izdelke, medtem ko so na primer modno namizno posodo in nekatere okrasne predmete kupovali že narejene ter le redko prilagojene individualnemu okusu. Tudi to, za razliko od stanja situacije v slikarstvu in kiparstvu, prispeva k težavnemu procesu ugotavljanja natančne provenience posameznih artefaktov.

Ob navajanju opravljenih raziskav ne smemo pozabiti še na uvajanje študija uporabne umetnosti, ki je kot obvezen predmet Zgodovina uporabne umetnosti vključen v dodiplomski študijski program umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kar pomembno prispeva k vzgoji novih raziskovalcev tega področja.

Ob tovrstnih raziskavah moram omeniti še eno področje, kjer je Narodni muzej Slovenije ena od vodilnih ustanov pri nas, in sicer naravoslovne raziskave. Njihov pomen je posebej poudarila odmevna razstava *Preteklost pod mikroskopom. Naravoslovne raziskave v muzeju*,⁹ ki smo jo pripravili kot pregled rezultatov raziskovalnega programa *Predmet kot reprezentanca, okus, ugled in moč – raziskave materialne kulture na Slovenskem*.

Raziskave uporabne umetnosti so v preteklih letih pomembno obogatile naše vedenje o kompleksnih strukturah stanovanjske kulture ter izjemnih

⁸ O problemu ugotavljanja provenience v zvezi s Federalnim zbirnim centrom piše že Hanka Štular, prim. ŠTULAR 1968a, str. 111.

⁹ Narodni muzej Slovenije, oktober 2017 – april 2018.

artefaktih 17. in 18. stoletja, tako na področju zgodovinopisja kot umetnostne zgodovine. V enaki meri je preučevanje področij pohištva, keramike, stekla, kovine in tekstila bistveno prispevalo k dognanjem o prepletanju sočasnih vplivov, širjenju okusa in sledenju modnih tokov, kar razkriva tesno povezovalno mrežo na geografskem področju srednje Evrope.

Uresničitev tako obsežnega projekta, kot je razstava *Barok v Sloveniji*, je mogoča le s sodelovanjem številnih posameznikov in ustanov. Poleg nosilcev vseslovenske predstavitve tega slikovitega obdobja, in sicer Narodne galerije, Narodnega muzeja Slovenije, Muzeja za arhitekturo in oblikovanje, Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU, so se pri pripravi razstave v Narodnem muzeju Slovenije z neprecenljivim prispevkom pridružili tudi posamezniki z Oddelka za likovno pedagogiko Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani ter Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, oblikovalci razstave, Andraž Keršič z arhitekti iz biroja a2o2 arhitekti in grafični oblikovalec Bojan Lazarevič. Iskrena zahvala vsem avtorjem in soavtorjem razstave ter vsem, ki so sodelovali pri pripravi kataloga, za odlično opravljeno delo.

Razstava *Barok v Sloveniji, Arhitektura in uporabna umetnost* prinaša številna nova dognanja. Kot vsaka predstavitev preteklosti pa nedvomno pomeni tudi nastavke za prihodnje raziskave. Morda se bodo v prihodnosti zapolnile še redke praznine, ki danes skrivajo nekatere pomembne podatke, podobno, kot so se zapolnile tiste, ki jih je zapustila omenjena velika razstava *Umetnost 17. stoletja na Slovenskem I*.